

Antonius Thebaldeus költeménye Mátyás királyhoz.

Írta: HUSZTI JÓZSEF.

A Római Magyar Történeti Intézet megbízásából a XV. századi magyar humanizmus emlékei után kutatva, a vatikáni kéziratár két kódexében *Antonius Thebaldeus* ferrarai költőnek egy nagyobb terjedelmű, tudományos irodalmunkban eddig teljesen ismeretlen latin költeményét találtam Mátyás királyhoz: *Oratio ad Matthiam invictissimum Pannóniáé regem*. A két kódex közül a Vat. Lat. 2835 valószínűleg a XVI. századból való s a szöveget meglehetősen sok hibával közli. Annál becsesebb szövegkritikai szempontból a másik: Vat. Lat. 3389. Ezt a kéziratot maga Thebaldeus írta, amit a szövegben található törléseken és javításokon kívül a 2. f.-n olvasható olasz bejegyzés is bizonyít: „Poesie del Tebaldeo di manó sua”.¹ Az értekezésem végén közölt szöveg alapja természetesen ez az utóbbi kézirat.

Előjáróban már megemlíthetem, hogy a költemény egyike a Mátyást dicsőítő humanista iratok közül a legsikerültebbeknek és igen becses emléke a XV. századi magyar-olasz kulturális összeköttetéseknek. Mielőtt azonban jelentőségének tárgyalásába fognék, néhány előzetes kérdést kell tisztáznom: Ki volt ez a Thebaldeus – milyen összeköttetései voltak általában Magyarországgal – milyen alkalomból írta ezt az *Oratio-t*?

I. Thebaldeusnak megbízható életrajza nincs s azok az adatok, amik életkörülményeire vonatkozólag a régibb és újabb tudósoknál találhatóak, annyira ellentmondók és zavarosak, hogy csak a legnagyobb óvatossággal használhatjuk őket. Amit Barotti már a XVIII. században panaszként említett, hogy Thebaldeusról tulajdonképpen alig tudunk valami

¹ Ez a kézirat az olasz tudományos irodalomban nem volt ismeretlen. V. ö. Luzio-Renier, *La coltura e le relazioni letterarie di Isabella d-Este Gonzaga*. *Giorn Storico d. Lett. Italiana* XXXV. (1900), 194. 1 „*Dei carmi latini del Tebaldeo esista la raccolta nel ms. Vatic. 3089. e fu fatta conoscere dal De Nolhac. Gli amici del poeta, A Colocci e P. Bembo volevano publicarla. Cfr. Cián in Giorn. XI. 241 43.*” – Antonelli szerint (*Indice dei Manoscritti della civica biblioteca di Ferrara* I. 1884.) Thebaldeusnak Ferrarában több kézirata van: 378., 395., 408., 434., 470. sz. Ezek közül legbecsesebb a mi szempontunkból a 395. sz. *Carmina*. Antonelli megjegyzése szerint: „*Le poesie contenute in questo volumello sono quasi tutte inedite*”. Mivel a katalógus tartalomjegyzéke nem részletező s a kódexet egyelőre nem láttam, nem tudom eldönteni, megvan-e a Mátyáshoz írt *Oratio* ebben a kéziratban is? Carducci is megemlíti a ferrarai kéziratok közül ezt a legfontosabbat: „*D'inediti e scritti innanzi al 1495 ve ne un bel numero net cod. cart. 395. della Bibi. Comun. di Ferrara*”. V. ö. *Opere di Giosue Carducci* XV. *La gioventù di Ludovico Ariosto e la poesia latina in Ferrara*. 125. 1.

bizonyosat, az ma is érvényes.¹ E rövidre szabott értekezés keretein belül természetszerűleg nem is gondolhatok a vitás pontok tisztázására és csak néhány fontosabb mozzanat említésére szorítkozom.²

Thebaldeus minden valószínűséggel 1463-ban, nem pedig 1456-ban született Ferrarában. Barotti és utána a *Biographie universelle* ugyan 1456 mellett döntenek, de a legtöbb tudós mégis 1463-t említ. Ezt az utóbbi évszámot vagyok kénytelen elfogadni én is Barotti ingatag alapú érvelése ellenére, mert egy megbízható adatunk szerint³ Thebaldeus 1482-ben még tanuló a ferrarai Stúdió s ez időben kezdte szárnypróbálgatásait a költészetben. Ha 1456-ban született volna, tanulóknak is, kezdő költőnek is kissé idős lett volna az akkor már 26 éves ifjú. Tanulóévei után hamarosan elhagyta Ferrarát s Bentivoglio udvarát kereste fel Bolognában. Innen Francesco Gonzaga hívására Mantuába ment, hol különösen Isabella marchesa, kit ő a költészetre is oktatott,⁴ fogadta kegyesen. De itt sem maradt soká, mert 1500 körül⁵ ismét Ferrarában találjuk a Magyarország történetéből is jól ismert Hipolit bibornoknak szolgálatában, melyet később a Lucrezia Borgia mellett teljesített titkári munkával váltott fel. Ferrarából ismét Mantuába költözött, majd 1513 körül Rómába, X. Leó udvarába, hol meghitt barátság fűzte többek között Bembo-hoz, Castiglione-hez és Rafael-hez. Itt élt csendes jólétben 1527-ig, midőn Róma kifosztásakor ő is koldusbotra jutott. Ezt nem tudta V. Károly császárnak soha megbocsátani, amiről azonban a császár aligha vett tudomást. Az örök városban halt meg szomorú öregségben 1537 novemberében.⁶

A változatos humanista életmód mellett Thebaldeus igen élénk költői működést fejtett ki. Ránk maradt olasz és latin költeményei közül aránylag kevés jelent meg nyomtatásban:⁷ a többi kéziratárak mélyén várja a kutatókat. Működésének első szakában inkább olasz nyelvű költeményeket írt. A hagyomány szerint akkor lett elsősorban latin költő, midőn a vulgáris irodalom terén Bembo és Sannazzaro őt messze felülmúlták.⁸

¹ Giannandrea Barotti, *Memorie Istoriche di Letterali Ferraresi. Opera postuma.* Ferrara 1777. 145. 1.: „Le notizie, che di Antonio Tebaldeo abbiamo dagli Serittori, sono la maggior parte così contradette, ed incerte, che non so bene, se d'altra persona, benchè di tempo, e di paese assai piu lontana da noi, sia succeduto altrettanto”.

² A rendkívül terjedelmes irodalomból felsorolom a következőket: Jovius, *Elogia Doctorum Visorum, Bazileae*, 1571. 219-1. – Barotti i. m. – Borsetti, *História Almi Ferrariae Gymnasii* 11. 51. 1. – L. Coddè, *Notizie biografiche di Antonio Tebaldeo*, Rovigo, 1845. (Ezt az igen ritka kis könyvet nem láttam.) – D'Ancona, *Studi sulla letterat. Ital. dei primi secoli*, Ancona 1884. 191-195. lk. – Luzio, *I precettori di Isabella d'Esté*, Ancona, 1887.- Luzio-Renier i. m. 192-211. lk. – Gardner, *Dukes and Poets in Ferrara. A study in the poetry, religion and politics of the fifteenth and early sixteenth Centuries*, London, 1904, 470 – 475 lk. – Gaspary, *Geschichte d. ital. Literatur*, 1888 11. 829 1. – Rossi, *Quattrocento*, 389 1. – Chledowski, *Der Hof von Ferrara*, Berlin, J. Bard, 1910. 147-9 lk. – Pastor, *Geschichte d. Pápste IV.* 1. 402., 426., 446-7., 530 lk. – V. ö. még Jöcher, *Allgemeines Gelehrten-Lexikon* és a *Biographie Universelle* cikkeit Thebaldeusról.

³ Luzio-Renier i. m. 194. 1.

⁴ U. ott.: 194. 1.

⁵ U. ott.: 206. 1.

⁶ Barotti i. m. 158. 1. 1538 nov. 4-ét állapítja meg a halál idejének. Ezzel szemben hitelesnek látszik Luzio – Renier i. m. 211. 1. felhozott bizonyíték 1537 mellett.

⁷ Thebaldeus kiadásainak legteljesebb jegyzékét közli a *Biographie Universelle* cikkírója. Olasz költeményeinek első kiadását tudtán kívül Jacopo Tebaldeo rendezte sajtó alá 1498-ban Modenában. (V. ö. Luzio-Renier i. m. 204. I.; Gardner i. m. 470 1.)

⁸ Ezt Jovius jegyezte fel (i. m. 219 1): „Sed tantam mox famam feliciorum orti sidere Bembo et Syncerus aeternis carminibus oppresserunt. Agnovit ille tanto perstrictus fulgore ingenū sui Fortunam atque ideo ad latina carmina se convertit quum in his ad genium non insulsa vena responderet.”

Mindkét téren nagy sikert és elismerést aratott a kortársaknál. Bár az az adat, hogy őt latin verseiért III. Frigyes Ferrarában költővé koronázta, valószínűleg téves,¹ egyéb kitüntetéseiéről jellemző feljegyzéseink vannak. Így pl. elég hiteles adatnak látszik, hogy X. Leó egy ízben egyetlen latin epigrammáját 500 dukáttal jutalmazta.² Barátai közül Ariosto az Orlando Furioso-ban,³ Rafael pedig a róla festett arcképen kívül a vatikáni stanzákon⁴ örökítette meg őt.

Az újabb irodalomtörténetírók általában szigorúan ítélik meg olasz költeményeinek modorosságát, petrarchista túlzásait. Hiányzik e költeményekből az érzés mélysége és ereje, a formai befejezettség, a nyelv tisztasága. Egyetlen nagyobb érdeme Thebaldeusnak a humanistáknál oly ritka erős hazafias érzés, azokban a költeményekben, melyeket Itália leigázása után írt.⁵ Latin nyelvű költeményeit alig emlegetik már.

II. E rövid életrajzi vázlatban Magyarország és a magyarok sehol nem szerepelnek. Ha egyszer azonban valaki rászánja magát, hogy Thebaldeus életét részletesen megírja, annak a most előkerült *Oratio-n* kívül több magyar vonatkozású dokumentumot is figyelemre kell méltatnia.

Ezek közül első helyen foglalkozunk Janus Pannonius egy *állítólagos* levelével Thebaldeushoz. A levelet először Sambucus adta ki egy veronai kéziratból: Teleki Sámuel újra lenyomatta azzal a megjegyzéssel, hogy chronologiai nehézségek miatt nem tartja hitelesnek.¹⁵ Ebben Teleki-nek tökéletesen igaza van: ha Thebaldeus, mint valószínű, 1463-ban született, akkor Janus Pannonius halála évében 9 éves volt. Hogyan írhattott volna tehát a pécsi püspök neki, mint ferrarai költőnek? Egyébként a helyzet a következő:⁷ Thebaldeus felszólítja magyar barátját, aki költészettel foglalkozik, hogy küldjön számára Magyarországból költeményeket. A magyar humanista Budáról azt válaszolja, hogy a hazai viszonyok bizonytalan zürzavarossága miatt nem tud dolgozni: Mátyás el van foglalva a törökkel szemben s közben III. Frigyesről hire jár, hogy szándékában van a határmenti városok megtámadása. Mikor volt ez? Semmi támaszunk nincs az évszám megállapítására, mert bizonyosra vehető, hogy ahányszor Mátyás a törökkel bajlódott, mindannyiszor hire járt III. Frigyes támadó szándékának. Valószínű mégis, hogy 1483 előtt; ebben az évben ugyanis Mátyás békét kötött a törökkel s megkezdte III. Frigyes ellen a végső leszámolást. A levél vége még nagyobb rejtély: a magyar humanista azt kérdi Thebaldeustól, mikor *jön ismét vissza* hozzánk, mint ahogyan *megígérte*? Csak nem távolították el őt végleg a Pó múzsaí a dunai barbároktól?⁸

Összegezzünk: a levelet nem Janus Pannonius írta ugyan, de azért nincs okunk feltételezni, hogy hamisítvány. Ha Sambucus hamisítani akart volna, ügyesebben teszi! Valószínűleg csak rosszul olvasta a küldő nevét,

¹ V. ö. Barotti i. m. 146. és 151. lk.

² Pastor i. m.

³ XIII. 83.

⁴ Luzio-Renier i. m. 209. 1. – Barotti szerint (i. m. 150. 1.) nagyon becsülte Thebaldeust Castelvetro is: „Il Castelvetro, che non fu Momo da contentarsi di poco, lo stimò assai, fino a chiamarlo uomo di reverenda e grande autorità per le sue singolari virtù e per la sua rara dottrina”.

⁵ V. ö. Gaspary i. m. 333.1.; Chledowski i. m. 148-9 lk., Carducci i. m. 149.1.

⁶ Teleki, I. P. Opera 11. 103. 1.

⁷ U. ott. 106. 1.

⁸ „Sed heus! quando recurris uti promisisti? An Eridani Musae ab Istrictis barbans te averterunt?” (U. ott 107 1.)

vagy talán már a kézirat másolója a hibaforrás. De ha nem Janus Pannoniustól való a levél, akkor ki írta? Talán Garázda Péter, aki magyar is volt, költő is volt s ezenkívül – mint azonnal látni fogjuk – Thebaldeus-szal is összekötetésben állt? S Thebaldeus járt volna nálunk? Nem lehetetlen, ha figyelembe vesszük a rendkívül élénk összekötéseket Beatrix esküvője után a budai és a ferrarai udvar között! Megígérte, hogy ismét visszajön hozzánk? Csupa olyan kérdés, amire mostani ismereteink szerint elfogadható választ adni nem tudunk. Nincs más hátra, mint az a rezignált „nesciendi ars et scientia”, a nem tudás bölcs tudománya, amit G. Hermann ajánl a vérmes fantáziájú kutatók figyelmébe. A másik emlék, mely Thebaldeus magyarországi összekötéseiről tanúskodik, egy kiadatlan költeménye *Ad Petrum Pannonium*, melyre két vatikáni kódexben akadtam.¹ A költemény szinte kétségtelenül Garázda Péterhez íratott, kit az olasz humanisták Petr. Pannonius-nak is neveztek.² Ezzel azonban meg is mondtam mindent, ami bizonyosra vehető: a többi csupa rejtély. A költeményből kiolvasható, hogy Garázda összekülönbözött Ercole Strozza-val, a Janus Pannonius életéből jól ismert Tito Vespasiano Strozza³ humanista költő fiával, aki szintén jeles latin költő volt. Úgy látszik, a vetélkedésbe mások is beleavatkoztak s megjelent egy, *Garázda Péter költeményeit ócsárló vers, melyet* Garázda Thebaldeusnak tulajdonított. Thebaldeus tiltakozik a szerzőség vádjá ellen; ő mindkét költőt egyformán szereti s olyan nagy talentumot, mint Garázda, megtámadni sem merészelne:

Accusare *igitur* nostram iam parce Thaliam
 Deque Thebaldeo desine Pétre queri.
 Quaequ' ag-itat vestras praeceps discordia mentes
 Ponite: pax vates, trux decet ira feras

Ez a költemény ismét a megoldhatatlan kérdések özönét veti fel. Hogyan került össze Garázda Thebaldeus-szal és Ercole Strozzával? Hol? Ferrarában-e, ahol jóbarátja, Battista Guarino olyan előkelő helyet foglalt el a *respublica litteraria*-ban? Mikor? Tekintve Ercole Strozza születési évét (1471)⁴, ez valószínűleg csak a XV. század vége felé lehetett: talán már Mátyás halála után. Tehát Garázda ferrarai és firenzei tanulmányainak befejezése után újra ellátogatott Olaszországba, hogy ott ifjúkori emlékeit felfrissítse és új ismeretsegeket kössön? Ismét olyan kérdések, amikre az óvatos „nesciendi ars et scientia” csak hallgatással válaszolhat. Talán majd akkor többet tudunk, ha az Ábel Jenőtől is várt esztergomi Monumentá-k XV. századi kötete megjelenik és a Garázdára vonatkozó oklevelek összegyűjtve napvilágot látnak.

Harmadik emléke Thebaldeus magyarországi kapcsolatainak a veneziai Marcus-könyvtárban őrzött 79. sz. kézirat: *Benvenuti de Rambaldis de Imola, libellas augustalis, seu imperatorium omnium a Julio Caesaré ad Venceslaum abhreviata descriptions* Ezt a kéziratot Thebaldeus eredetileg Nicolaus Estensis számára írta le, midőn azonban Mátyás meg-

¹ Ottob. Lat. 2860 f. 36. v. és Vat. Lat. 2835 f. 255 v.

² V. ö. Porcellius kiadatlan költeményét (Vat. Lat. 1670): *Numerantur poëte et oratores clari*, melyben Garázda, mint Petrus Pannonius szerepel (f. 11. r.)

³ V. ö. Hegedűs István, Titus Vespasianus Strozza és Janus Pannonius- (Akadémiai Értesítő, 1908. 25. és köv. lk.)

⁴ Barotti i. m. líf. 1.

⁵ V. ö. Csontos: A velencei könyvtár hazai vonatkozású latin kéziratai (Magyar Könyvszemle 1883. 192 l.).

*bizta*¹ őt a munka átjavításával, kitörölte a „Clarissime Marchio” címzést s ennek helyébe került a „Serenissime lex etc.” megszólítás. A munkát különben Thebaldeus az átjavítás után sem találta kielégítőnek s megígéri Mátyásnak, hogy szíves-örömet új kiadást fog számára készíteni, mely az egyes császárok életét bővebben, széleskörű tanulmányok alapján tartalmazza. Arról, hogy ezt az utóbbi munkát elkészítette volna, semmit sem tudunk. Valószínű, hogy a király váratlan halála² fölöslegessé tette Thebaldeus számára a további fáradozást és a szándék csak szándék maradt.

III. Ezzel eljutottam annak a vizsgálatához, milyen alkalomból írta Thebaldeus Mátyáshoz a most napvilágra került *Oratio-t* Amilyen gyér és bizonytalan adatok álltak rendelkezésemre az eddigi vizsgálódások során, olyan bőséges emlékek világítják meg e költemény keletkezésének alkalmát. Magából a költeményből megállapítható, hogy az *Oratio* akkor készült, midőn Ercole és Eleonóra, a ferrarai uralkodópár, Hipolit után másodszülött fiúkat, Fernando herceget is Magyarországra, Mátyás udvarába szándékoztak küldeni nevelőbe. Ezt a tervet az egykorú iratok egész sora világítja meg: nevezetesen a Mátyás-korabeli diplomáciai emlékek között körülbelül huszonöt olyan levél van, mely egészben, vagy részben ezzel az üggyel foglalkozik.³ Ismeretesek azok a nehézségek, melyeket Mátyásnak le kellett győznie, hogy felesége kívánságára Hipolitot gyermekfővel az ország első főpapi állásába emelhesse. Még Hipolit el sem foglalta az esztergomi széket, már Beatrix tovább szövi a családi politika szálait: felszólítja 1486 április 3-án Eleonórát, hogy Hipolittal együtt, ennek testvérbátyját, Fernando herceget is, aki ekkor Nápolyban tartózkodott, küldje el a magyar udvarba harcászatot tanulni - még pedig Mátyás óhajására.⁴ Ekkor az ügyből nem lett semmi. Közben Hipolit 1487 nyarán Magyarországra érkezett. A nagy szolgálatot, amit Mátyás Hipolit kinevezésének erőszakolásával az Este-háznak tett, Ercole hálálkodó levélben köszönte meg, amire Mátyás 1488 február 10-én válaszol s általánosságban hangoztatja, hogy még nagyobb szolgálatokra is készen áll sógoráért és annak családjáért.⁵

Ennek az általánosságban hangoztatott ígéretnek Beatrix hamarosan konkrét tartalmat igyekezett adni régi terve felújításával s a gyakorlati gondolkodású szülökét most már - 1488 má. 20-án⁶ - azzal igyekszik megnyerni ötletének, hogy Mátyás részéről sokkal több előnyt helyez Fernandónak kilátásba, mint amennyit a nápolyiak egyáltalán nyújthatnak. Érdekes az az önbizalom, mely Beatrixot eltölti: tudja, hogy mit csinál, hogy jót csinál, még pedig a szeretett Fernando javára teszi,

¹ „Mandavit mihi Majestas Tua, ut libellum *De Vitis Imperatorum* emendarem; quern etsi propter barbarorum colluvionem pertinacis mendae omni ex parte depravatum reperi, conatus sum reddere emendatiorem ac proprio scribere *χειρογραφο*.” (Analecta Nova).

² Mátyásra irt Epitaphiuma költőknek kiadva An. Nova 191. Ugyanezt megtaláltam Vat. Lat. 2835 f. 223 r.

³ *Monum. Hung. Histories. Diplomácia.* Magyar Dipl. Emlékek Mátyás király korából. III-IV. k.

⁴ D. E. 111. 77 l.

⁵ D. E. IV. 372 l. „... et non hunc (se. Hyppolitum) solum, verum eciam reliquos Dominacionis Vestre liberos, et preecipue Dominacionem vestram Illustrissimam pro nostro erga eum suscepto amore et desiderio prosequi et amplecti intendimus, optaremus siquidem apprime, ut maiora, quam iam fecimus, pro Dominacione Vestra Illustrissima et eius liberis vei imposterum facere possimus.”

⁶ D. E. 111. 412 l.

aki a királytól is csak jót fog kapni. Hangsúlyozza, hogy Fernando Magyarországra küldését elsősorban Mátyás kívánja: Mátyás szereti Hipolitot, de még jobban szeretné Fernandót; az utóbbit, mint aki katonának készül, állandóan magával vihetne, míg az esztergomi érsek, akinek pályája kötelességeire kell előkészülnie, nem követheti őt mindenüvé.

Erre a levélre a szülők 1488 jun. 17-én egyszerre válaszolnak¹: örülnek az ajánlatnak, már írtak Fernandónak Nápolyba, hálálkodnak a magyar királyi pár kitüntető jóindulatáért. Beatrix 1488. jul. 28-án Bécsből válaszol. Ő is, férje is előre örvendenek Fernandónak². Mátyás azonban azt kívánja, hogy az ifjú herceg csak a legszükségesebb személyzetet hozza magával. A király magyar környezetben akarja Fernandót neveltetni, hogy az teljesen elsajátíthassa a magyar erkölcsöket és szokásokat: hiszen mintegy fiának akarja őt. Amint látjuk, Beatrix ez időben messzemenő terveket kovácsolt. Része lehetett e fantasztikus tervezetésekből a Korvin János-problémának is. A királyné arra gondolt volna, hogy Fernandóval kiüti Korvin Jánost a nyeregből?

Beatrix mindenesetre sürgősen akarta az egész ügyet lebonyolítani.

1488 nyarán Móré György későbbi lovászmestert Ferrarába küldi Fernando elé s egész őszig nyugtalanul várja a híreket. Móré azonban nem tudott semmit végezni, mert a nápolyiak a bizonytalan tengeri állapotok, főleg a kalózok garázdálkodása miatt Velence felé nem merték Fernandót útnak ereszteni, a genuai út előkészítése viszont oly soká tartott, hogy Fernando csak 1489. febr. 14-én érkezett meg Ferrarába.³ A fiúknak örülő boldog szülők azonban nem siettek túlságosan a Magyarországra küldéssel, mert Eleonóra 1489. május 11-én még mindig arról ír Hipolitnak, hogy az indulás időpontját megállapítani még nem tudták. S Beatrixhez ugyanekkor még mindig arról ír, hogy egyelőre a *modus procedendi*-re vonatkozó utasításokat Mátyás királytól várják.⁴

A sietség tehát egyik oldalon sem volt túlságos. Ennek oka az is lehetett, hogy közben némi feszültség támadt Ferrara és Buda között Hipolit jövedelmei miatt. Ez a feszültség hamarosan elmúlt, de Fernando ügye csak nem tudott előbbre jutni. Beatrix sürgetésére Eleonóra 1489. jul. 14-én újra ünnepélyesen megígéri, hogy Fernandót bizonyosan elküldi Budára, de a nagy hőség miatt csak szeptember havában.⁵ Annál is inkább meg kellett ezt ígérnie, mert Hipolit, aki már nagyon vágyódott testvére után, szintén sürgetőleg írt.⁶ Ekkor azonban olyan váratlan fordulat történt, amit csak Beatrix szeszélyével tudunk magyarázni: Beatrix 1489. szept. 16-án Budáról Eleonórához és Ercole-hez azonos tartalmú leveleket intézett, melyekben tudatja, hogy Fernando ügyére vonatkozólag őszintén és kimerítően írt Fratre Stefano de Parma-nak, Eleonóra gyóntatójának és hogy addig semmi esetre se bocsássák útra Fernandót, míg Stefano atyával, aki számára teljes bizalmat kér, a dolgot meg nem beszélték.⁷ Mi lehetett az oka e halogató lépésnek? Talán azok a súlyos nézeteltérések, melyek Korvin János trónörökösödésének kérdése kapcsán Mátyás és Beatrix között ez időben gyakoriak voltak?

¹ D. E. 111. 419-422 lk.

² U. ott 427-8 lk.

³ U. ott IV. 16-17 lk.

⁴ U. ott IV. 44-46 lk.

⁵ U. ott IV. 60. 1.

⁶ U. ott IV 82. 1.

⁷ U. ott IV 87. s köv. lk.

Ami ezután következik, az már nem egészen áttekinthető. Fernando hirtelen himlőt kap. A betegségről 1489 okt. 10-én Ercole maga értesíti Mátyást és Beatrixet. Azzal a hozzáfűzéssel, hogy tavasz előtt az útra gondolni sem lehet.¹ Igazán megbetegedett-e Fernando, vagy Beatrix váratlan lépése után csak ürügy volt a betegség a további halogatásra? Ha megbetegedett is, már 1489-ben meggyógyult, mert Hipolit 1490 jan. 6-án irt levelében hálát ad az értesítésért, mely Fernando gyógyulását jelezte és kéri szüleit, hogy mentől előbb küldjék el hozzá testvérét.² Az utolsó megállapodás szerint Fernandónak 1490 márciusában kellett volna indulnia. Úgy látszik, nem indult el akkor sem s ezután már Mátyás halála (1440 ápr. 6-án) minden további tervezgetést fölöslegessé tett.

Ha a sima nyelvű rokonok leveleiből kiolvasható igazi szándékot keressük, megállapítható, hogy mindkét részről volt idő, mikor Fernando Magyarországra küldését őszintén akarták. Beatrix őszintén akarta kezdetben s Mátyás szívesen beleegyezett felesége kívánságába, a szülők pedig őszintén készültek az elküldésre 1489 tavaszán, közvetlenül fiúknak Nápolyból való hazatérése után.³ Nagyon valószínű, hogy Thebaldeus ez időtájt írta, *Oratio-ját*, melyet bizonyára Fernandóval együtt akart elhozni Mátyáshoz. A költeményből nyilvánvaló, hogy Thebaldeus maga is készült Magyarországra szerencsét próbálni Fernando kíséretében: az *Oratio* ugyanis egy költői formába öltöztetett beszéd, mellyel Thebaldeus az ifjú Fernandot Mátyásnak személyesen átadja. Mikor Fernando indulása egyre késett, a költő munkája kárbaveszettnek látszott. A humanisták azonban nem szokták hiába lődözni a puskaport: éppen ezért feltehető, hogy a sok huzavona között Thebaldeus, ha már egyszer megírta, Fernando nélkül is elküldte Mátyáshoz a költeményt. Ezt a feltevést megerősíti az a *megbízás*, amit Thebaldeus Mátyástól a *De Vitis Imperatorum* átdolgozására kapott. Mátyásnak tehát már ismernie kellett Thebaldeus képességeit, már pedig tudtunkkal máshonnan nem ismerhette meg, mint ebből az *Oratio-ból*.

IV. Thebaldeus költeménye tulajdonképpen Mátyás műveltségének dicsérete és rajza az alkalomból, hogy Fernando nevelését a ferrarai udvar a magyar királyra szándékozta bízni. A költő azt akarja megbizonyítani, hogy Mátyásnál jobb nevelő-példát akár a béke, akár a harc műveiben, Ercole keresve sem találhatott volna fia számára. Mert ki nagyobb, körültekintőbb és jártasabb a haditudományokban Mátyásnál? Az igaz, hogy Mátyásnak nagy a szerencséje is harci dolgokban, de ezt a szerencsét meg is érdemli, mert igazságtalan háborút sohasem visel.

A harci tudományhoz és erényekhez járul Mátyás nagy tudománya egyéb területeken. Sokat olvassa Mátyás a régi írókat, kitűnően ismeri a történelmet, a csillagok járását, az ég csodáit. Sikereinek és határozottságának egyik titka az, hogy minden cselekedetében a csillagok intése szerint jár el. De nemcsak a csillagokat kérdezi meg Mátyás, hanem az előrelátó, bölcs embereket is okosan belevonja a kormányzásba. Uralma állandóságának ez az eljárás a legszilárdabb biztosítéka.

Nagyon részletesen tárgyalja Thebaldeus – nem minden célzattal – azt az erényét a magyar királynak, ami őt a humanisták szemében igazi nagy uralkodóvá tette: bőkezűségét. Nincs olyan olasz

¹ U. ott IV. 93. s köv. lk.

² U. ott IV. 125. 1.

³ V. ö. Berzeviczy, Beatrix királyné, 428. 1. 1. jz.

tudós férfiú, aki ne ajándékokkal megterhelve térne vissza tőle hazájába. „Nagy erény ez, nagyobb nem is ragyoghat egy fejedelemben” – kiált fel a költő. Ez az erény még a bűnöket is elhomályosítaná ragyogásával: hátha még nincs is elhomályosítani való! A tárgy annyira szívében fekszik költőknek, hogy nem egykönnyen tudja abbahagyni. S ami Mátyás bőkezűségének Thebaldeus szemében kettős értéket ad, az az a körülmény, hogy különösen a költőket tünteti ki, mértéktelen adományokkal. A költészet mindenütt koldul, a költők szegények s a múzsák számára alig van már másutt hely, mint a fagyos északon, Mátyás udvarában. Okosan! – teszi hozzá Thebaldeus. Mások oly ostobák, hogy érc és márványszobrokon, festményeken örökítetik meg magukat. Pedig az idő előbb-utóbb mindig elpusztít: csak a költészet kiváltsága az örök ifjúság.

Rendkívül érdekes és a maga nemében szinte páratlan humanista emlék Thebaldeusnál az a rész, mely Mátyás igazságosságát dicsőíti. Astrea visszatért Mát}^ás birodalmába. Nincs ott megvesztegetés; a bűnös bűnhődik; a gazdag nem nyomhatja el a szegényt; a házasság tisztasága szentség; a rablók akik azelőtt annyira garázdálkodtak, kipusztultak; az utak biztosak; a törvény ereje évről-évre növekszik. Ismeretes, hogy Mátyás, az igazságos, mint uralkodó eszmény, először csak a XVIII. században alakult ki teljesen.¹ Thebaldeus költeménye ennek a később kialakult uralkodó-ideálnak egyik első erőteljes hangoztatása.

Mátyás egyéb nagy érdemeit fokozza Thebaldeus szemében az a lelkesedés, mellyel a keresztény hitet és világot a török ellen védi. Tanú erre a Duna, mely annyiszor hömpölygetett Mátyástól kiöntött török vért. Ha Mátyás nincs, Itáliát már legyőzte volna a török, a pápa hontalan lenne, a kereszténység elpusztult volna s az oltárokon a kereszt helyett Mohamed arany szobra fénylene. Itália közben egyenetlenkedik és véres testvérharcban marcangolja önmagát. Ha a civódásra elpocsékolta tömegtelen aranyat az olasz fejedelmek Mátyás rendelkezésére bocsátották volna, akkor a török már nem lenne Európában s Görögország, „az ékesszólás tiszteletreméltó anyja” felszabadult volna bilincseiből.

Ennyi különböző tudomány, jó tulajdonság, siker egy személyben együtt, egyszerre csak Mátyást ékesíti. Ha Fernando mindezt másutt akarná eltanulni, akkor különböző mesterekhez ide-oda járva fecsérelhetné el idejét, Mátyáshoz hasonló tökéletes személyiséget a természet még egy másikat nem alkotott s műve sikerén maga is bámul.

Amint látjuk: nagy hangot, nagy jelzőket, nagy kijelentéseket nem kellett Thebaldeusnak kölcsön kérnie! Maga is érzi, hogy kezd már túlzásba menni, éppen ezért lassítja a Pegazus vágatását s a többi, a folytatást, Mátyás dicsőségének méltó megéneklését egy későbbi alkalomra halasztja, ha már ő is mélyebbet húzott a Castalia forrásából és ha majd Mátyás is biztosította a költő múzsája számára az annyira szükséges nyugalmat.

A befejezésben felszólítja Thebaldeus a királyt, fogadja atyai gondjaiba Fernandot, ki a nagy Herkules leszármazottja és ennek a származásnak megfelelő reménységekkel tölti el hozzátartozóit. Még egy utolsó érvvel próbál hatni Mátyásra: az ő tettei olyan nagyok, hogy az utókor aligha fogja azokat elhinni; ha azonban Fernando, mint tanítvány,

¹ V. ö. Zolnai Béla, Mátyásmondáink eredete és fejlődése. Irodalomtört. 1921. (= Les origines de quelques légendes de Matthias Corvin, roi de Hongrie. Revue des Etudes Hongr. et Finno-Ougriennes 1923. =)

nyomába lép, akkor az ifjú későbbi tettei – Mátyás példájának utánzása - hitelt kölcsönöznek Mátyás mythikus arányú cselekedeteinek is.

A vázlatból megállapítható, hogy tipikus humanista-termékkel van dolgunk. De akármilyen túlzást észlelünk is a részletekben, a lényeg azért nem értéktelen történeti szempontból sem. Ha egyéb, kevésbé stilizált források adataival Összehasonlítjuk azt a képet, amit Thebaldeus Mátyás műveltségéről és érdemeiről fest, meglepő egyezéseket találunk.¹ Különösen jelentős az, amit Thebaldeus Mátyás történeti képzettségéről, csilágászati érdeklődéséről és igazságosságáról mond.

Mindent összevetve, Thebaldeus Oratio-ja, mely mint költemény is a sikerültebbek közé tartozik, becses és érdekes alkotása a Mátyásról szóló panegirikus jellegű humanista irodalomnak s ha történeti szempontból meglepő adatokat nem is tartalmaz, azért nem megvetendő emlék arra vonatkozólag, hogy a kortársak milyenek látták és hogyan ítélték meg Mátyás tetteit és műveltségét? A szokványos humanista túlzások lehán-tása után végül is megmarad számunkra az az összkép, amit nagy általánosságban történeti értékűnek fogadhatunk el.

V.

Oratio ad Matthiam Inuictissimum Pannóniáé Regem.

1. Quisquis amat dulces natos, nec stemmate solo
Cernere, sed solidis fultis uirtutibus optat:
Protinus ut certo uestigia figerc gressu
Et iam difficiles nodos infruigere linguae
5. Edidieere radis, patriis abducere debet
Hos proeul a Laribus; nam mólba saepius
Blandimenta noeent atque indulgentia matrum,
Illicitos luxus somtmque sequuntur inertem
Feruentique uacant Baccho; seroque parentes
10. Paenitet et frustra preeibusque minisque laborant.

A lat. Lat. 3389. f. 98 r. sqq.

£=Vat. Lat. 2835. f. 127 r. sqq.

1-2 *Ex* Natorum tangit quem sedula cura suorum [| Quærit et ut clara
célèbres virtute nitescant *mutatum* A j j 2. Cerneri A || 5. Edicere β [j

- Ast si longinquas parui mittantur ad oras
Et primos peragant alienis aedibus annos
Ediscunt tolerare famem, perferre calores
Aestiuos gelidasque hyemes, traducere tolas
15. Insomnis noctes et plurima dura ferendo
Securo teneras confirmant robore vires.
Hinc uerus consurgit honos, petit ardua virtus
Et tetricum sibi quaerit iter facilesque récusât
Ire vias soloque alitur generosa laboré.
 20. Haemonio Peleus pueruin commisit Achillem
Centauro: non strata illi plumata fuerunt,
Non dulces epulae, sed saxa et cruda ferarum
Membra eibos requiemque dabant. Quam fortis et acer
Creuerit et quantus rigido Chironis ab antro
 25. Exierit, belli fulmen docet Hector et ingens
19. generoso *B.* || 20. Hamonio *B* | J 22. feraxque *B* [|

¹ V- ö. Platonista törekvések Mátyás király udvarában. *Minerva*, 1925.1. 4. fejezet.

Excidium Troiae: neque enim sine munere magni
Aeacidae Phrygias domuisset Graecia uires.

Hoc secum Estensis tacito sub peotore uoluens

Aicides, cuius nunquam tarn elara fuisset

30. Fama per Italian! patria nisi sede relicta

Egisset viridem Alphonso sub rege iuuentam,

Ne sibi de toto Ferinandus carior unus

Natorum numero lateri genitrius adhaerens

Otia lenta ageret totumque inglorius aeuum

35. Perderet, a dulci statuit secludere nido.

Sed dubius fuit ille diu, quas orbis ad oras

Verteret, aut cuinam regum committeret aulae?

Diuersa ambiguae tandem post praelia mentis

Arctoae placuere plagae, quas horrida rauci

40. Sibila sollicitant boreae praeduraque laedunt

Frigora, belligerae sedes nulla aptior arti

His assueta locis quemcunque infracta laborem

32. Fernandus J3 j] 35. Perderet (*om. a B* | [37. regnum *B* \ \

Membra ferunt: coeli mitis dementia reddit

Imbelles artus. Hinc cunctos ordine reges

45. Percurrens animo Aleides et fortia facta

Illorum pensans, nullum tibi pace uel armis

Inuenit, rex magne, parem. Rationibus istis

Ad tua, quem cernis, natum radiantia misit

Atria. Nee lacrimas patrem tenuisse piosque

50. Credideris gemitus: neque enim de cautibus ortus

Aicides; hoc saepe altos lenire solebat

Curarum fluctus, grato tarnen ille carere

Maluit aspectu pueri, quo mollibus annis

Inclyta sub tanto discat praecepta magistro.

55. Nam quis sanguineum Martern sapientius aut quis

Fortius aggreditur? tuta seu tendere parte

55. Sed licet in multis rebus iam saepe probatum | Herculis ingenium magnum
ac mirabile sese | Praebuerit, cunctis ut iam notescat et omni] Clarius igne micet,
tarnen hoc magis arguit uno | Quod de tot magni terrarum elegerit orbis j Regibus,
indomita uirtute et laude priorem. *del. Ihebaldeus A* ||

Castraque turn uallo, lata tum eligere fossa

Seu sit opus peditem et densas componere turmas,

Cum tuba, cum litui, cum tympana rauca gerendáe

60. Signa canunt pugnae saeuus utrinque resultat

Clamor et accenso uolitat Bellona flagello,

Agmina seu clausis se defendentia portis

Cingere, lympharum uenas, loca quaeque futuri

Claudere praesidii tristemque inducere longa

65. Obsidione famem celsasque tonantibus arces

Tormentis quater et tellure latentes

Vestigare nias, quibus intra moenia tectum

Detur iter. Nee ficta loquor: mille oppida per te

Capta docent magnaue urbes, quas posse domari

70. Viribus humanis nemo et uix fulmine credat

Praeliaque eventu totiens confecta secundo.

63. lymphatus *B*

Virtuti fortuna tuae se prospéra iunxit;

Haec semper, quocunque uelis intendere mentem,

Plena uenit celeremque ferat licet ilia fauorem

75. Se tarde praestare putat multumque gemiscit
 Anxia: tantum illi decus et tua gloria cordi est.
 Adde, quod inmites quae caeca libido tyrannos
 Sollicitare solet, nunquam te scepra coëgit
 Finitimis rapuisse tuis et siqua propinquos
 80. Aduersus sunt gesta tamen tibi bella, coactis
 Sumpsisti manibus gladios, tua iura tueri
 Compulsus finesque tui defendere regni.
 Nee tibi cura minor ueteres euoluere Chartas
 Quodque tibi uacuum numerosa negotia regni
 85. Permittunt tempus, studiis hoc omne Mineruae
 Impendis; nulla in tenebris sic condita caecis
 História est, quae te fugiat, siue ilia Latino
 Seu Graio sit scripta sono. Nee rectius alter
 Depicti nitidas sedes metitur Olympi;
 90. Annua non Phoebi, non te uia menstrua Lunae
 Praeterit: in cunctis coelestia sidera rebus
 Obseruas. Ideo facili tibi prospéra cursu
 Omnia succedunt: nam si tibi saeua minantur
 Astra, pedem retrahis melioraque tempóra semper
 95. Exspectas. Sed qui confisi uiribus audent
 Omnia, nee coeli motus cognoscere curant,
 Dispereunt; neque enim terrena potentia magna est
 Usque adeo, ut superis ualeat contendere stellis.
 Nec tantum Stellas, homines” quoque consulis ipsos,
 100. Quos gremio matúra sua sapientia nutrit,
 Seu priuata tuam teneant, seu publica mentem.
 Hos tibi concilias, illis tua pectora tantum
 Sacra aperis populosque tuos urbesque regendas
 Committis. Quae nam melior tutela potentis
 105. Imperii est? Solida regnum uirtute tenetur,
 Destruit uitio. Sapiens persuadet honestum,
 Iniustum uitare monet, scelus omne nefasque
 98. signis *m. 2 in marg. B* ||

Proponit domino gnarus. Quis carmine claudat
 Omnia, quae larga diffundis munera dextra?
 110. Iam Caesar cui cedit habet, iam gloria languet
 Pellaeae superata manus; te fama recepit
 Dimisitque alios: unum te praedicat orbis.
 Nullus ab his Latias repetit regionibus urbes,
 Qui tibi non redeat donis ornatus opimis.
 115. Magna quidem uirtus, qua non in principe maior
 Emicat! haec populi deuincit corda iugumque
 Dulce facit. Quin si uitii omnique redundet
 Flagitio princeps, infecti corporis omnes
 Hac sola potis est maculas obducere. Quanto
 120. Clarior in te igitur, nulla qui labe notatus
 Recte cuncta facis! Sed cum sis largus in omnes
 Praecipue sacros Augusti more poëtas

108. Praeponit *B* ignarus *A B* gnarus *in marg. B. ||* 111. Pelleae *A* Peller
 Pellaeae *in marg. B. ||* 119 Has *B* \\

Immodicis impies opibus. Iam Phaebus ubique
 Mendicat uatesque inopes lacerisque Camoenis
 125. Nullus in orbe locus, gelida nisi restât in Arcto.
 Suscipis errantes solus placidaque cadentes

Erigit ipse manu. Pictatis praemia tantae
 Haud te parua manent: te secula nulla tacebunt,
 Nulla dies, laudesque tuae sine fine canentur,
 130. Quid iuvat o stulti similes sibi marmore uultus
 Fingere? Quid uario faciem mandare metallo?
 Aut quid Apelleo sua credere gesta colori?
 Nil agitis miseri: uitata metalla senescunt,
 Saxa cadunt, pictura perit, demuin omnia delet
 135. Tempus edax, solis concessum uiuere Musis
 Et uiridem fugiente aeuo retinere iuuentam.
 Quid referam, quam lata tuis Astrea pararit
 Regna sibi in populis? Caeco quae pulsa tumultu
 Fugerat ad superos. Nullo corrumperis auri
 125 gelido B [|

140. Pondère, quas meruit poenas dat turba nocentum,
 Diuite nee premitur pauper, fauor omnibus idem est,
 Casta tenet matróna thorum, legiturque salaci
 Virgo intacta proco cunctisque impervia quondam
 Pannóniáé occultis possessa latronibus arua
 145. Gentibus innumeris per te secura teruntur.
 Fortunata nimis leges quaecunque seueras
 Urbs colit: illa ruet nunquam surgetque quotannis
 Altior. Antiqui sua pignora cara quirites
 Saepe leui causa crudeli occumbere leto
 150. Cogeabant, ne iura semel maculata périrent.
 Namque ubi paulatim concessa licentia serpit,
 Omne audet facinus; parcit quicunque nocenti
 Pluribus ille nocet fitque ille nocentior illo
 Mercaturque odium populi et nisi facta uetentur
 155. Impia, saepe caput sunt oppressura regentis.

142 legitque B legiturque A, *in marg.* B | | 145 tenentur *in marg.* B \ | 14 G
 quacunque B \ \

Sed te quantus amor sanctae, quae cura, quis ardor
 Relligionis agat, fluuiorum maximus Hister
 Testis erit, cuius Thurcarum sanguine multo
 lam rubuit totiens et adhuc tenet unda colorem.
 160. Quis credat? Solus tarn diro obstare furori
 Ausus es et captis inimicum auertere campis.
 Quod nisi tu rapido uenientem saepius hostem
 Agmine turbasses, heus quales ille ferebat
 Italiae luctus: sedes non ulla maneret
 165. Pontificis, non Christicolae uestigia sectae
 Aureus et cunctis star et Maomethus in aris.
 Prob, pudor et nullo moriturum dedecus aeuo:
 In suamet Latiae conjurant uiscera dextrae,
 Quisque studet patrio socium depellere regno

156 qu.. .ura B || 157 Relligionis op us (az eredetiben áthúzva) B || 164
 i a m (az eredetiben áthúzva) (*suprascr.* non) A | | 165 Ex Pontificis Christique fides
 captiua iaceret *mutatum* A | | 169 solium A.

170. Assidueque odium démens et inutile bellum
 Augetur. Quodsi tibi terra Latina dedisset,
 Quod male tarn multis aurum dispersit in annis,
 Effera gens nostrum cupiens haurire cruorem
 Nunc penitus consumpta foret uenerandaque mater
 175. Eloquii duris exisset Graecia uinclis.

- Haec, et plura tuo regnant in pectore, quorum
 Unum homini salis esse queat, non hactenus unquam
 Conuenere simul: quae si uoluisset habere
 Ipse diu errasset uagus hue Ferinandus et illuc,
 180. Tempora sub uariis consumens longa magistris.
 Haec sine tam magnis erroribus omnia tantum
 Mathia sub rege potest ediscere; soli
 Cuncta tibi concessa patent, perfectius unquam
 Nil natura tulit: totis tibi uiribus illa
 185. Incubuit propriumque stupet mirata laborem.
 179 Ferinandus B | (az i betű áthúzva)

- Nee si conetur, similem sciât edere! Cédant
 Secla uetusta nouis. Quodsi contendere quaerant,
 Innumeros cogant opus est, namque omnia nemo
 Priscorum haec habuit solus: nos possumus uno
 190. Vincére. Plus uirtus in se connexa uigoris
 Quam dispersa tenet: decus hoc sublime futuris
 Gentibus antiquas olim cecinisse Sibyllas
 Credibile est. Sed quid uastum mea curris in aequor
 Cymba? quid insanas audes intrare procellas
 195. Flumineis assueta uadis et mollibus auris?
 Vela legas retroque redi: tibi littore standum est
 Securo. Tu parce, precor, Rex Inclyte, de te
 Si non multa cano: tantum male fortia pondus
 Colla timent. Sed si feruentem explere licebit
 200. Castalio mihi fonte sitim dabiturque bicornis
 Parnassi siluas auído transcurrere saltu
 Cordaque nostra Deus maiori afflauerit igne

186 aedere A B | | 195 Fluminum; fluuiorum (az eredetiben áthúzva)
 in marg. B j | 201 transcurrere B 11

- Et quae conueniunt Musis mihi tuta dabuntur
 Otia, nempe tuos cantu meliore triumphos
 205. Aggrediar: neque enim campus mage fertilis usquam est.
 Nunc age, regali Ferinandum suscipe dextra,
 Hunc tectis admitte tuis, hunc more paterno
 Instrue: sunt anni dociles, uenit ille magistri
 Ad praecepta libens; pueri mens omnis in armis.
 210. Iam fortes exercet equos. An perdere frustra
 Tempus in hoc dubitas? En qualis ab indole claro
 Spes uenit: hie magno ualídum genus Hercule ducit,
 Quem fera monstra pauent; celebri nutritus in aula,
 Rex Ferinande, tua; Lianorae effusus ab aluo,
 215. Quae quantum ingenio ualeat, soror ipsa Beatrix,
 Pannóniáé regina, docet, prudentia cuius
 Et pudor et probitas ipsis iam nota Britannis
 Evolat. Egregiis similes sunt moribus ambae,
 Sunt ambae forma similes. Haec cuncta futurae
 220. Virtutis dánt signa palám. Tibi proderit olim
 Iste labor, nam sic tua facta iugentla metas
 Excessere omnes, ut post tua funera nullám
 Sint habitura fidem; sed si tua digna sequetur
 Castra puer rectusque tuo moderamine crescit,
 225. Monstratum sulcabit iter magnamque tuorum
 Partem operum in terris referet: sic caetera eredet
 Posteritas nomenque tuum seruabis in illo.